

Розділ 3

ЕКОНОМІКА ПІДПРИЄМСТВ ТА ГАЛУЗЕЙ

УДК 332.63(477.87)

ОСНОВНІ СКЛАДОВІ ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ АДАПТАЦІЇ АПК РЕГІОНУ ДО УМОВ РИНКОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ

Лендел М.А.,
Газуда М.В.,
Газуда Л.М.

В статті обґрунтовано основні складові розробки і формування економічного механізму функціонування агропромислового комплексу в умовах ринкових перетворень в країні. Наголошено на важливості раціонального використання аграрного ресурсного потенціалу, вирішенні проблем матеріально-технічного забезпечення агропромислового виробництва, завдань його екологізації, соціального розвитку села на перспективу.

Ключові слова: ринкова трансформація, аграрний ресурсний потенціал, моніторинг аграрної реформи, соціальна розбудова села.

ВСТУП

Наукові дослідження функціонування агропромислового комплексу регіону в період формування ринкових відносин, нинішня кризова ситуація в сільськогосподарському виробництві, незавершеність аграрної реформи як у країні в цілому, так і в її регіонах, свідчать про необхідність докорінного перегляду механізмів господарювання в аграрному секторі нині, на найближчу та далеку перспективу. Зміни відносин власності, земельних відносин, складності їх практичної трансформації, свідчать про актуальність поглибленого аналізу аграрної і земельної реформи. Потрібна розробка такого моніторингу, який дав би об'єктивну оцінку змін у структурі форм власності та форм господарювання в агропромисловому комплексі, в цілому виражену оцінку аграрних реформ і аграрної політики в Україні.

Внаслідок реструктуризації сільськогосподарських підприємств докорінно змінюються внутрішньогосподарські економічні відносини, з урахуванням нових майнових і земельних відносин. Отже, постає нагальна потреба забезпечення взаємоузгодженості між приватною власністю і колективними формами організації виробництва. Світовою практикою

доведено, що особистий інтерес у взаємодії із загальним (суспільним), є головною рушійною силою виробництва. Тому невідкладним є розробка і формування науково-обґрунтованого механізму адаптації АПК регіону до умов ринкової трансформації.

Вищевикладені проблеми знайшли відображення в наукових дослідженнях та статтях відомих вітчизняних вчених-аграрників: Андрійчука В.Г., Боршевського П.П., Дем'яненко С.І., Лендела М.А., Маліка М.Й., Мессель-Веселяка В.Я., Онищенко О.М., Пасхавера Б.В., Саблука П.Т., Ситника В.П., Трегобчука В.М., Федорова М.М., Шпичака О.М., Юзефовича А.Е., Юрчишина В.В.

Стаття складається із вступу, чотирьох розділів, висновків і переліку використаних джерел. В першому розділі проаналізовано роль аграрного ресурсного потенціалу в нарощуванні виробництва продукції. Другий розділ присвячено проблемам матеріально-технічного забезпечення АПК. В третьому розділі наголошено на важливості вирішення завдань екологізації сільськогосподарського виробництва. Питання соціальної розбудови села висвітлено в четвертому розділі.

І АГРАРНИЙ РЕСУРСНИЙ ПОТЕНЦІАЛ – ОСНОВА НАРОЩУВАННЯ ВИРОБНИЦТВА ПРОДОВОЛЬСТВА

Нині, незважаючи на певні реформаційні заходи, в сільському господарстві утримується тен-

Лендел Михайло Андрійович, д.е.н., професор, член-кореспондент УААН, завідувач кафедрою міжнародних економічних відносин УжНУ

Газуда Михайло Васильович, пошукувач кафедри економіки, менеджменту та маркетингу УжНУ

Газуда Леся Михайлівна, к.е.н., старший викладач кафедри економіки, менеджменту та маркетингу УжНУ

денція до зниження обсягів виробництва основних видів продукції рослинництва і тваринництва, посилюється деградація земель через високу освоєність земельного фонду та екстенсивне використання продуктивних угідь. Майже повністю зупинилося відтворення та оновлення матеріально-технічної бази АПК. Неприятливою є демографічна ситуація на селі. З низькою інтенсивністю використовується трудовий аграрний потенціал. Кризові процеси мають негативний вплив на розвиток соціальної сфери села, на забезпечення нормального життєвого рівня населення.

За цих умов, коли в агропромисловому комплексі йде становлення нових господарських структур, важливим є пошук нових підходів і розробка механізмів відтворення, формування та ефективного використання всіх елементів виробничо-ресурсного потенціалу сільськогосподарського виробництва як складової механізму господарювання АПК в цілому. Дослідженнями доведено, що в сучасних умовах становлення ринкових відносин, розвитку нових форм господарювання, в аграрному секторі, незалежно від форм власності на засоби виробництва, структуру аграрного ресурсного потенціалу визначає не співвідношення фізичних обсягів наявних (використовуваних) ресурсів, а частка їх інтегральних властивостей у сукупній величині потенціалу як окремих господарств, так і галузі в цілому.

Наукові дослідження та розробки, підтверджують, що у зв'язку з появою різноманітних форм господарювання актуальним є розробка новітньої концепції, стратегії і тактики формування та удосконалення ресурсного потенціалу як окремих аграрних і агропромислових підприємств та об'єднань, так і АПК держави в цілому. В нових умовах трансформації власності та господарювання в аграрному секторі безпосередні товаровиробники самі визначають напрями і шляхи розвитку виробництва, формування своїх ресурсних потенціалів та створення різного роду соціальних фондів.

На даному етапі розвитку аграрних відносин на селі перспективним напрямом удосконалення організаційної структури аграрного сектора є поєднання переваг перспективного фермерського господарювання, забезпечення товарного виробництва особистих і індивідуальних господарств населення, яке ґрунтується на персоналізації власності та використанні існуючої великооб'єктної матеріально-технічної бази колишніх колгоспів та радгоспів, подальшої приватизації та кооперації колективних форм організації виробничої діяльності з малими господарськими формами [2, с. 265].

Найбільш визнаним у процесі подальшого практичного використання розрахованих величин ресурсного потенціалу є теорія сукупності функціональних ресурсів, які у процесі виробництва взаємозамінюються: трудові і земельні ресурси – виробничими фондами. В практиці виробництва важливим є застосування розрахунково-конструктивного методу, який передбачає розробку і впровадження у кожному

сільськогосподарському підприємстві, в незалежності від форм господарювання і форм власності, науково обґрунтованих нормативів витрат виробництва одиниці сільськогосподарської продукції. Використання наукових нормативів виробничих затрат активно впливає на процес виробництва, допомагає здійснювати контроль за дотриманням технологічної дисципліни, обумовлює необхідність застосування прогресивних норм витрачання матеріальних, трудових і фінансових ресурсів. Порівняння їх з наявним аграрним ресурсним потенціалом забезпечує поглиблений економічний аналіз господарської діяльності у первинних підрозділах і сільськогосподарських підприємствах в цілому. Використання розрахунково-конструктивного методу при визначенні сукупних ресурсів робить можливим побудову моделей окремих підрозділів та моделі підприємства в цілому шляхом застосування системи структурних модулів виробничого потенціалу.

В аграрному виробництві основним ресурсом є земля. В період здійснення аграрної реформи, зміни форм господарювання та форм власності, з метою раціоналізації землекористування за умов переходу до ринкових засад функціонування сільгоспідприємств, важливим є питання методичного забезпечення економічної (грошової) оцінки земель, визначення і застосування показників її вартості в практиці сільськогосподарського виробництва. В умовах малоземелля в Закарпатській області, у контексті перетворення землі у приватний капітал, нагальним є формування регіонального ринку землі та розвиток відповідної інфраструктури (заснування земельного банку, функціонування товарних бірж, оптових ринків, аукціонів, заготівельних кооперативів тощо).

На завершальному етапі земельної реформи в області, особливої уваги потребують питання поглибленого моніторингу відтворення, раціонального використання і охорони земель, дотримання вимог державного земельного кадастру, забезпечення державного регулювання земельних відносин і управління земельними ресурсами. В цьому контексті зростає роль державних органів, управлінських структур та органів місцевого самоврядування, які покликані допомогти новоствореним господарствам, різних форм власності та форм господарювання, надаючи їм організаційну, фінансову та консультативну підтримку в завершенні аграрної, в тому числі земельної реформи.

Дослідження ефективності сукупного виробничого потенціалу сільгоспідприємств в процесі обґрунтування фондівіддачі різних ресурсів, коли проведено грошову оцінку землі, розраховано вартісний фондодовий аналог і працівника і введено єдиний податок в аграрному секторі, підтверджує доцільність постановки землі на баланс господарств і визначення показника фондівіддачі з урахуванням вартості землі.

Одним з важливих складових аграрного ресурсного потенціалу є трудові ресурси. Аналіз ста-

ну та оцінка демографічно-трудового потенціалу закарпатського села підтверджує зниження рівня народжуваності та підвищення смертності, особливо в сільській місцевості. Відтворення і використання трудового потенціалу сільського господарства в повній мірі залежить від оздоровлення соціальної ситуації на селі, це підтверджується аналізом найважливіших соціальних показників життя сільського населення.

Існуюче соціальне напруження, щодо відтворення і використання демографічно-трудового потенціалу закарпатського села передбачає розробку механізму привабливості трудової діяльності, особливо молоді, в сільській місцевості шляхом розвитку об'єктів сільської промисловості, підприємництва і бізнесу, створення і розвитку спільних підприємств з виробництва і переробки сільськогосподарської продукції, дорадчих служб, сервісного обслуговування аграрних підприємств і сільського населення, інтенсифікації функціонування туристично-оздоровчої сфери та закладів соціальної інфраструктури на селі.

Важливим у справі ліквідації безробіття в аграрному секторі Закарпатської області є визначення пріоритетів структурних перетворень сфери сільської зайнятості шляхом селекційної підтримки трудомістких галузей сільського господарства: виноградарства, садівництва, тютюництва, тваринництва. Названі чинники, у поєднанні із забезпеченням села матеріально-технічними ресурсами, відтворенням усіх складових ресурсного потенціалу, сприятимуть створенню нетрадиційних робочих місць і зайнятості населення, виключить кумулятивний ефект досягнення високого рівня ефективності аграрного виробництва і праці.

2 ПРОБЛЕМИ МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АГРОПРОМИСЛОВОГО ВИРОБНИЦТВА

В Україні задекларовано, що стратегічним завданням агропродовольчої політики держави є насамперед формування ефективного конкурентоспроможного агропромислового виробництва, здатного забезпечувати продовольчу безпеку країни, та нарощування експорту окремих видів сільськогосподарської продукції і продовольства, що збільшить внесок в економіку країни. Від його розвитку, технічної оснащеності, розміщення галузей і спеціалізації господарств, системи його матеріально-технічного забезпечення залежить обсяг виробництва продукції землеробства і тваринництва, продуктів їх переробки.

Дослідженнями підтверджено, що матеріально-технічна база сільськогосподарських підприємств, сформована в основному до 90-х років минулого століття, не відповідає технологічним вимогам ні в кількісному, ні в якісному відношеннях. Виробничо-технічний потенціал, який був нагромаджений впро-

довж багатьох років, його кількісні і якісні характеристики все більше вступають у суперечність з існуючими і новими формами організації виробництва. Сьогодні, в ринкових умовах матеріально-технічна база агропромислового комплексу потребує наступальної інноваційної стратегії. Досягнутий рівень фондозабезпеченості сільського господарства значно нижчий науково-обґрунтованих нормативів.

До того ж трансформація системи економічних відносин в АПК істотним чином вплинула на формування ринку матеріально-технічних ресурсів: корінним чином змінюються способи розподілу ресурсів, мотивація суб'єктів, цілі і засоби економічного розвитку. Сучасний стан ресурсного забезпечення АПК Закарпаття характеризується прогресуючою деградацією аграрного ресурсного потенціалу, падінням рівня споживання і ефективності використання матеріально-технічних ресурсів. Ринки ресурсів залишаються непрозорими, не функціонують легальні посередницькі механізми, недостатнім є діяльність управлінських структур у визначенні пріоритетних напрямків розвитку агропромислового комплексу.

Тому, в умовах техніко-технологічного занепаду аграрної сфери, високого рівня зносу наявних матеріально-технічних засобів, невідкладним є взаємоузгоджене і збалансоване ресурсо-технологічне оновлення сільськогосподарського виробництва відповідно науково-обґрунтованих норм, зокрема врахування сучасних тенденцій НТП та застосування екологічнобезпечних і ресурсозберігаючих технологій і біоресурсів в АПК.

3 ЗАВДАННЯ ЕКОЛОГІЗАЦІЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА

Разом з тим, ряд проблем екологізації агропромислового сектору економіки досліджені недостатньо. Екологічна орієнтація реформування потребує вирішення практичних питань, їх розробки до формування невідкладних та оптимальних заходів. Основною метою екологізації агропромислового виробництва є випуск екологічно чистих продуктів як запорука збереження та поліпшення здоров'я нації. Однак в процесі реформування економічних відносин в аграрному секторі не завжди враховуються назрілі питання природокористування і охорони навколишнього середовища.

В свою чергу, регіональні фактори агропромислового виробництва в умовах Закарпатської області, серед яких низька землезабезпеченість в розрахунку на одного жителя (0,36 га сільгоспугідь та 0,16 га ріллі), вертикальна зональність розташування і використання сільськогосподарських угідь гірської і передгірської підзон області, вигоди географічного і геостратегічного розташування області, можливості продукування екологічно чистої сільгосппродукції як приватними, так і колективними сільгоспвиробниками, спонукають розумно викори-

стати сукупність еколого-економічних пріоритетів краю, вимагають особливих підходів до формування і використання складових елементів аграрного ресурсного потенціалу [1, с.15].

В умовах трансформації економіки області, подальшого реформування земельних відносин важливим є підвищення народногосподарської ефективності використання земельних ресурсів. У цілому, кризову екологічну ситуацію в Закарпатті, порушення принципів раціонального природокористування спричинили катастрофічні повені у листопаді 1998 та березні 2001 р., внаслідок яких збитки в аграрному секторі області сягнули 7,5 млн.грн., рекултивативії підлягають понад 100,0 тисяч гектарів сільськогосподарських угідь. Незавершеність земельної реформи, велика розораність земельних угідь, деградація ґрунтового покриву та змиву найбільш родючого його шару, суттєве зменшення внесення органічних і мінеральних добрив, відсутність заходів хімічної меліорації ґрунтів у процесі вирощування сільгоспкультур, виступають стримуючими факторами нарощування виробництва сільськогосподарської продукції в області.

Тому, важливим є екологізація використання аграрного ресурсного потенціалу через впровадження технічних, технологічних, управлінських, економічних та інших рішень, що формують такий розвиток продовольчого комплексу, який забезпечує відтворення, раціональне використання всіх видів ресурсів, охорону навколишнього природного середовища, а також сприяє нормальному відтворенню життєдіяльності і працездатності населення. Доведено, що еколого-економічні засади використання ресурсного потенціалу АПК на основі здійснення природоохоронних заходів мають стати органічною складовою виробничої діяльності, що є одним з вузлових елементів нової якості економічного зростання. Це означає, що підприємства повинні виробляти не тільки матеріальні блага, а й забезпечувати стабільність екологічної системи. Це слід враховувати при розробці шляхів екологічно безпечного функціонування всіх галузей АПК.

4 ПИТАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОЗБУДОВИ СЕЛА

Перехід села до ринкової економіки потребує поліпшення використання нагромадженого виробничого (особливо аграрного) і соціального потенціалів. Для цього важливо здійснити комплексний реєстр (оцінку) економічних і соціальних процесів (факторів) з урахуванням розмірів виробничо-географічної типізації кожного населеного пункту, стану названих відтворюючих параметрів, які в сукупності визначають соціально-економічний кадастр села, умови його перспективного функціонування.

Науковими дослідженнями доведено, що подальша аграрна реформа, формування економічного механізму господарювання в агропромисловому сек-

торі регіону і країни в цілому, в умовах ринкової трансформації має супроводжуватися заходами щодо запобігання подальшій деградації селянства, створення відповідних правових, організаційних і економічних механізмів. Стратегічними соціальними цілями трансформації АПК слід вважати:

- соціально й економічно зумовлений та оптимальний розвиток мережі сільських поселень, недопущення їх руйнації;

- підвищення добробуту, формування комфортабельних умов життя на селі до рівня соціального забезпечення жителів міста. Доходи в селян мають бути вищими, ніж у місті. Вони повинні не тільки покривати продуктивність і ринкову кон'юнктуру сільської праці, але й виконувати певною мірою компенсаційну функцію. В міському житті є ряд позитивних сторін, які в принципі не можуть бути створені в сільській місцевості. Наприклад, доступ до культури, широкий діапазон вибору сфер трудової діяльності та ін.;

- створення умов для працевлаштування селян, вивільнених з аграрної сфери;

- надання можливості селянам самостійно визначати типи й форми господарських структур, недопущення люмпенізації села, втрати селянами права власності на землю, перетворення їх у сучасних наймитів;

- формування високо відповідальної кадрово управлінської вертикалі, спроможної забезпечити трансформацію АПК в заданому напрямку і продовольчу безпеку країни;

- матеріальна підтримка молодих сімей, зміцнення матеріально-технічної бази лікарняних і освітніх закладів, відновлення належного контролю за дотриманням вимог техніки безпеки, охорони праці та виробничої санітарії на підприємствах усіх форм власності, тобто – створення передумов для виробництва екологічно чистих продуктів харчування і забезпечення необхідних умов життя для населення, флори й фауни [3, с.496].

Вищевикладене заслуговує на увагу ще й тому, що перехід до ефективної ринкової економіки можливий лише в межах дотримання соціальних цінностей людства. Починаючи з 60-х років соціальні видатки у світі розглядаються не як непродуктивні втрати, а як інвестиції в сьогодишню та майбутню стабільність. В той же час, за оцінками фахівців, однією з найбільших втрат в останнє десятиріччя України в цілому і сільського господарства зокрема є соціальний занепад села. Декларуючи стирання різниці між містом і селом, держава фактичними діями довела село до соціального зубожіння, втрати інтересу селян до роботи і проживання в ньому.

За всіх складнощів в аграрному секторі визначальною у прискореному розвитку сільського господарства повинна стати соціальна розбудова села, альтернативи якій немає. З метою забезпечення повноцінного життєвого середовища сільського населення до 2005 р. важливо створити відпо-

відно до специфічних умов села соціальну інфраструктуру, яка б відповідала сучасним вимогам. Для досягнення цієї мети необхідний перерозподіл державних інвестицій на користь сільського господарства і соціальної сфери в цілому, інвестування матеріально-технічної бази і реконструкції сільського житлового фонду, підприємств та установ соціальної інфраструктури, прискорення темпів газифікації, шляхового будівництва, телефонізації. Важливим є запровадження принципово нових стандартів життєвого рівня сільських трудівників, забезпечення зростання їх реальних доходів, які б стали основою раціонального споживання продовольчих і непродовольчих товарів високої якості, різноманітних послуг.

ВИСНОВКИ

Для успішного економічно-ефективного господарювання постреформованих новостворених аграрних підприємств невідкладним є розробка і

формування науково-обґрунтованого економічного механізму функціонування АПК регіону в процесі ринкової трансформації. Механізмами адаптації АПК до умов ринкових перетворень є наступні: раціональне використання природно-ресурсного і аграрного потенціалів, структурно-майнова перебудова агропромислового виробництва, інвестиційне та інноваційне забезпечення розвитку сільського господарства, поглиблення соціальної орієнтації розвитку управління аграрним сектором економіки, підвищення ролі держави в регулюванні аграрних відносин.

Розбудова соціально-орієнтованої економіки в державі, завдання відродження сільського господарства, цілеспрямований розвиток соціальної сфери села, забезпечення економічних і соціальних інтересів сільського населення, комплексного розвитку сільських територій вимагає посиленого моніторингу і подальших наукових досліджень проблем відтворення, формування і використання аграрного ресурсного потенціалу.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Газуда Л.М. Формування і використання ресурсного потенціалу аграрних підприємств в умовах трансформації відносин власності (на прикладі сільгоспдприємств Закарпатської області). Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук. - Ужгород, 2004. - 20с.
2. Лендел М.А. Аграрні відносини на Закарпатті: уроки минулого і сучасність. - Ужгород: Патент, 1999. - 275с.
3. Ситник В.П. Трансформація АПК України в ринкові умови. - К.: ІАЕ, 2002. - 518с.